

Filosofiska kontroverser

Rosa Luxemburg och Simone de Beauvoir.

Referat från föredrag av Gunnar Fredriksson i ABF-huset 16 september 2009.

Rosa Luxemburg var född i ett fattigt hem i byn Zamosc i Polen varifrån hon smugglades ut illegalt till Tyskland i ett hölass, så går berättelsen om hennes liv, inledde Gunnar Fredriksson. Väl i Tyskland doktorerade hon snabbt i nationalekonomi, började skriva i socialistiska och socialdemokratiska tidningar och hålla offentliga anförande i politiska ämnen. Framför allt var det som agitator hon slog igenom – hon var en lysande talare. Kortvuxen, låghalt men med en enorm kraft som ryckte åhörarna med sig.

Omkring sekelskiftet 1800 florerade många olika tolkningar av Marx och Kapitalet, en del undrade till och med om man inte kunde hoppa över kapitalismen och gå direkt på socialismen, ett förslag som först avvisades av den tyske socialdemokratiske ledaren Eduard Bernstein som ett missförstånd av den lagbundna historiska utvecklingen som var marxismens kärna. Dock tycks han senare ha gett med sig eller i alla fall uttryckt en förhoppning om att socialismen kunde nå snabbare, en förhoppning som snart kom på skam. Den politik som Bernstein stod för påminde annars mycket om Brantings hållning i Sverige, alltså en stadig reformverksamhet som gradvis skulle förvandla samhället i kombination med ett nära samarbete mellan partiet och facket.

Denna inställning delades inte av Rosa Luxemburg som menade att praktiska reformer skymde sikten för den stora samhällsomdaningen. Hon kallade den borgerliga parlamentarismen för ett kacklande hönshus. Men hon accepterade inte heller bolsjevismen och Lenins centralistiska politik, där en upplyst elit skulle leda de okunniga massorna mot seger. Socialismen måste uppnås på demokratisk väg, menade hon. Hennes agitation på två fronter kastade henne i fängelse vid flera tillfällen, ett olydigt fruntimmer som borde hålla tyst. Det som mest av allt retade motståndarna, särskilt officerskåren, var dock hennes antikrigspropaganda. Vid denna tid fanns en romantisering av kriget i breda lager. Den utmanade hon med sitt tal om att ”hela världen är ett dårhus i förstörelsens tjänst” och ”sataniska kapitalismen”.

En sak saknas dock i Rosa Luxemburgs agitation och det är kvinnofrågan. Den tog hon inte alls upp, eftersom hon ansåg det meningslöst innan den socialistiska revolutionen hade ägt rum. Inte heller var hon med och kämpade för Polen som en självständig sak, något som polackerna än idag inte förlåtit henne, enligt Gunnar Fredriksson. Inte Polen som territorium eller nation utan det polska proletariatet är vårt fosterland, menade Rosa Luxemburg och före första världskriget var det många som tyckte som hon. ”Vi skjuter inte på våra bröder” var parollen, men när kriget närmade sig kastades alla principer i papperskorgen och socialdemokraterna ställde sig bakom upprustningen precis som alla andra. Dock inte Rosa Luxemburg och hennes nära medarbetare, den tyske vänsterpolitikern och antimilitaristen Karl Liebknecht. Liebknecht var från början socialdemokrat men när han som enda socialdemokrat röstade nej till krigskrediter i riksdagen blev han utesluten ur partiet. År 1916 bildade han tillsammans med Luxemburg, Clara Zetkin med flera det så kallade Spartacusförbundet mot kriget vilket 1918, tillsammans med andra radikala rörelser, blev grunden till det tyska kommunistpartiet.

Ju närmare kriget kom desto farligare blev denna hållning. Så kallade skyddskårer, liknande de nazistiska SS-förbanden på 30-talet, hade börjat patrullera gatorna och drog sig inte för att använda våld mot oliktankande. Samtidigt bildades ett oavhängigt socialdemokratiskt parti som var emot kriget och till vilket även den une Willy Brandt anslöt sig. Men Rosa Luxemburgs och Karl Liebknechts öde var redan beseglat. När de år 1919 organiserade det så kallade Spartakistupproret mot kriget blev de gripna, Liebknecht blev skjuten av Berlinpolisen och Rosa Luxemburg slogs

först ihjäl med hjälp av en gevärskolv varefter också hon blev skjuten. Bägges kroppar slängdes i Landwehrkanalen i Berlin. Denna martyrdöd gjorde dem omedelbart till hjältar, tusentals människor följde dem till graven och olika socialistiska riktningar har senare försökt göra Rosa Luxemburg till sin profet med utgångspunkt från olika delar av hennes agitation.

Avsnittet om Sparatacusförbundet är här något utvidgat i förhållande till Gunnar Fredrikssons anförande. Han avslutade sin framställning med att säga att Rosa Luxemburg var en av förra seklets stora politiska filosofer, även om hon, som han sade, byggde sin filosofi på en dröm, en illusion. Proletariatets gränslösa gemenskap, som hon trodde på, är en av socialismens stora utopier. Därpå gick han över till feministen Simone de Beauvoir, författaren till den epokgörande boken "Det andra könet" 1949 och filosofen Jean-Paul Sartres livsledsagarinna.

Simone de Beauvoir var född 1908 i Paris och också hon kom från en fattig familj, men det var en borgerlig familj som gjorde allt för att hålla skenet uppe. Uppfostran var strängt katolsk och konservativ; senare kom Simone de Beauvoir att vända sig mot starkt mot bägge dessa krafter i franskt samhällsliv. Fredriksson påminde om att Frankrike inte fick kvinnlig rösträtt förrän 1944, och då närmast som ett tack till kvinnorna för att de hade ställt upp i kriget, och ingen abortlag förrän 1975. Preventivmedel blev legala först 1967. Kvinnan var i detta samhälle hänvisad till kök, barn och kyrka och även om man förklarade henne sin högaktning var det fråga om en absolut underordning.

25 år gammal kom de Beauvoir till Sorbonne där hon träffade Sartre, redan utgivare av filosofiska skrifter och sysselsatt med agitation. De var ateister och vände sig mot katolska kyrkan, men framför allt utvecklade de tillsammans vad som kom att kallas existentialismen, ofta beskriven som en pessimistisk livsåskådning men enligt Fredriksson i själva verket en frihetslära. Existentialismen menar att varje människa själv är ensam ansvarig för sitt liv – hon kan välja fritt. Men denna frihet är förknippad med ångest. Ångest och frihet hör ihop. Den kritik som deras lära väckte fick Sartre att skriva "Existentialismen är en humanism" där människan stod i centrum. Men han trodde inte på en oföränderlig, universell essens, att det fanns någonting som förenade alla människor i alla tider, utan credot var "existensen föregår essensen", det vill säga de sociala villkoren präglar varje människas liv på sitt sätt. Denna uppfattning blev avgörande för de Beauvoirs insikt om att kvinnans position är en social konstruktion och att hon genom eget val och egna ansträngningar har förmåga att bryta sig ur de begränsningar som präglar hennes tillvaro. "Man föds inte till kvinna, man blir det", lyder hennes mest berömda maxim. I "Det andra könet" går hon igenom allt som finns skrivet om relationen man-kvinna från antiken till marxism och psykoanalys och syftet är hela tiden att avliva de myter som omger denna relation – även inom så kallade progressiva rörelser. Idag skulle vi kanske hellre säga fördomar, menade Fredriksson, som även påpekade att de Beauvoir kritiserats för att vara totalt humorfri. Det gick inte att skämta om feminismen i hennes universum. Hennes slutsats är avgörande: att man som kvinna måste skaffa sig utbildning och yrkesarbete för att bli verkligt självständig. Klassfrågan analyserade hon – till skillnad från Rosa Luxemburg – aldrig. Hon rörde sig aldrig utanför den borgerliga sfär där hon var född, vilket dock inte hindrade att hon blev en stark vänstersympatisör och centralfigur bland de intellektuella på Paris caféer. Hennes självbiografi heter "En familjeflickas memoarer" och hon har även skrivit om sin mor i en bok om åldrandet med titeln "Avled stilla". Tillsammans med Sartre pläderade hon starkt mot det koloniala Frankrikes krig i Algeriet och även senare mot Vietnamkriget. Tillsammans med Sartre reste hon till Kuba och mötte Fidel Castro och Che Guevara och så vidare. Men hennes viktigaste insats var viljan att göra kvinnan till subjekt och inte objekt i sitt eget liv. Hennes självständighet skulle bygga på politiska rättigheter och ekonomiskt oberoende. I sann upplysningsanda arbetade hon ständigt mot allsköns mystifikation, om det så gällde kvinnans ställning eller det franska kolonialväldet i Algeriet, framhöll Gunnar Fredriksson.

Kerstin Vinterhed